

Віксич Софія Дмитрівна,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПОТЕРПІЛОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Як зазначається в Державній національній програмі «основними шляхами реформування є подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей, а серед принципів реалізації Програми є гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей [1].

Раніше в дисертаційному дослідженні «Моральні засади доказування у досудових стадіях кримінального процесу» автор акцентувала увагу на тому, що «79,2 % респондентів зазначили, що визначають поняття моралі саме через поняття совісті. І якщо етика – навігація у світі цінностей, то совість – компас в ній, це внутрішній суд, це заборона в нас самих, це модус відчуття добра. Це вособлення суті власного морального досвіду. Це наш вплив на самого себе... тому, здається, виникла нагальна потреба в детальному пошуку та встановленню моральних засад, яким повинно належати помітне та законне місце» [2, с. 17].

Ми повністю підтримуємо позицію, що «рівнем» моралі, що вимірюється в кримінальному судочинстві, може слугувати відношення до людської особи, визнання її соціальною цінністю [3, с. 32].

Водночас і в ст. 3 Конституції України наголошується на тому, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [4].

Але яким чином вимірюється це визнання? Як не бути просто громоголосими? Чому реалізація цих важливих положень викликає питання? І як в кримінальному провадженні це стосується неповнолітніх? Спробуємо розібратися.

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови термін «засада» означає основу чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь, а також вихідне, головне положення, принцип [5, с. 231].

В свою чергу, принцип розглядається як наукова чи моральна засада, підвалина, правило, основа, від якої не відступають.

І якщо «засада» розглядається як основа, а мораль більш рухлива, ніж право, то цілком зрозумілим є те, що мораль є підґрунтям правових основ, оскільки саме мораль впливає на розвиток правових норм будь-якого суспільства. Разом з тим, щодо неповнолітніх в кримінальному провадженні застосування моральних засад є пріоритетним, першочерговим. Про це в своїх роботах раніше було

зазначено вченими та запропоновано ними нову засаду «дитиноцентризм» [8].

В той же час, й світове суспільство занепокоєне і Генрік Вілладсен, Посол Координатор проектів ОБСЄ в Україні зазначив, що «діти різного віку взаємодіють із системою правосуддя у різний спосіб. Одні стають жертвами, інші – свідками кримінальних правопорушень або навіть безпосередніми виконавцями. Участь у судових процесах та, зокрема, у кримінальних провадженнях, здебільшого є доволі травматичним досвідом для дітей. Конвенція ООН про права дитини передбачає, що до дітей слід ставитися з гідністю, турботою та повагою під час усіх судових проваджень. Під час прийняття будь-яких рішень, що стосуються дітей, важливим фактором має бути дотримання найкращих інтересів дитини» [7, с. 3].

Окремим документом регламентуються керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей.

Як бачимо, моральні засади мають своє втілення в категоріях етики, а саме, «найкращі інтереси дитини», «правосуддя, дружнє до дитини».

На нашу думку, категорії «дитиноцентризм», «найкращі інтереси дитини», «правосуддя, дружнє до дитини» відносяться до категорії етичних, що, в свою чергу, для кримінального процесу розглядається як морально-правові. З однієї сторони, вони є моральними, оскільки ґрунтуються на оціночних поняттях та категоріях етики, науки про мораль (дружнє до дитини, інтереси дитини), а з іншого боку – якщо положення закріплене в нормах права, то, то, безумовно, вони є правовими. На даний час запропонована авторами засада «дитиноцентризм» на даний момент є виключно вимогою етики, тобто відноситься до морального через відсутність законодавчого закріплення.

Водночас Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей містять основні принципи, до яких віднесено: 1. участь, 2. найкращі інтереси дитини, 3. захист від дискримінації, 4. гідність та 5. верховенство права.

При оцінці інтересів залучених або постраждалих дітей враховується те, що: а) їх поглядам та думкам слід приділяти належну увагу; б) всі інші права дитини, такі як право на гідність, свободу та рівне поводження, повинні дотримуватись в усі часи; с) повинен бути прийнятий комплексний підхід усіма відповідними органами для належного врахування інтересів усіх сторін під загрозою, в тому числі, психологічне та фізичне благополуччя, а також правові, соціальні та економічні інтереси дитини [6, с. 15].

Про вимогу збереження гідності неповнолітнього свідчить закріплене в нормі моральне правило, що «до дітей слід ставитися з обережністю, чутливістю, справедливістю та повагою під час будь-якої процедури або справи, приділяючи особливу увагу їх особистій ситуації, благополуччю та конкретним потребам, а також з повною

повагою їх фізичної та психологічної недоторканності. Таке ставлення повинно бути надане їм, незалежно від того, яким чином вони вступають в контакт з судовим або не судовим розглядом, або іншими заходами, а також незалежно від їх правового статусу та потенціалу під час будь-якої процедури або справи» [6, с. 3].

В умовах воєнного стану психіка неповнолітньої потерпілої особи надто вразлива: безпорадність, порушення навичок спілкування, перезбудження, що призводить до втрати фізичного та психологічного здоров'я, повторне переживання подій, що сприяє віктимізації та стигматизації. Тому моральні принципи, що носять, в переважній більшості, оціночний характер застосування, є важливими для застосувача, оскільки ціна помилки може мати незворотні наслідки, про що зазначали вчені, які запропонували те, щоб під час допиту було надано терапевтичний ефект [9], а не лише вирішено завдання кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 3 листоп. 1993 р. № 896. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/896-93-%D0%BF>.

2. Мельник О. В. Моральні засади доказування у досудових стадіях кримінального процесу України : дис. ... канд. юрид. наук :12.00.09. Київ, 2006. 222 с.

3. Грошевий Ю. М. Проблеми моралі в сфері кримінально-процесуальної діяльності. *Вісник Академії правових наук України*. 1996. № 6. С. 30–38.

4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 / [уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.

6. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей : прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листоп. 2010 р. і пояснювальна записка. Рада Європи, жовтень, 2013. 51 с. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>.

7. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (кримінальний аспект) : звіт про результати моніторингу судових процесів в Україні / [В. Рибак, М. Серета, Л. Олійник та ін.] ; ред. Р. Куйбіда; ОБСЕ ; Центр політико-правових реформ ; Вектор прав людини. Київ : ОБСЕ, 2021. 128 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/9/488050.pdf>.

8. Попович М. В. Дитиноцентризм в кримінальному провадженні. *Актуальні питання вдосконалення національного*

законодавства : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Маріуполь, 14 трав. 2020 р.). Маріуполь, 2020. С. 82–86.

9. Попович М. В., Мельник О. В. Чи можлива психотерапія під час допиту неповнолітнього потерпілого? *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 1. С. 84–89. (Республіка Польща).

Вознюк Оксана Леонідівна,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

РИЗИКИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ТА ПОВНОВАЖЕННЯМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія російської федерації проти України змусила в швидкому темпі пристосовуватися до викликів воєнного стану, зокрема організувати кримінальний процес з урахуванням окупації частини території країни.

За останні дев'ять місяців вже чотирнадцять разів вносилися зміни до Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. Водночас прийняття змін, що спрямовані на регламентацію питань кримінального процесу в умовах воєнного стану, в прискореному режимі відкривають можливості недобросовісної поведінки учасників кримінального провадження, а також зловживання ними своїми правами.

До ризиків процесуальних зловживань з боку сторони обвинувачення можна віднести закріплення законодавцем у ст. 615 КПК України оціночного поняття «об'єктивної неможливості», яке дозволяє: проводити обшук або огляд житла чи іншого володіння без залучення понятих; керівнику відповідного органу прокуратури виконувати повноваження слідчого судді щодо: прийняття рішення про здійснення приводу; розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів; накладення арешту на майно; продовження строків досудового розслідування; проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування; надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій, які пов'язані з обмеженням конституційних прав учасників кримінального провадження (проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, отримання зразків для проведення експертизи; надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; зупиняти постановою прокурора строк досудового розслідування; фактично зупинити процесуальні строки, передбачені статтями 220, 221, 304, 306, 308, 376, 395, 426 КПК України.

Крім того, поза судовим контролем під час воєнного стану залишаються питання надання тимчасового доступу до речей і документів, визначених у п. 2, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК України (п. 20.7 Перехідних положень).